

sinde yaşadığı Kızıldeniz sahilindeki memleketine nakledildi.

Mehdî hareketinin Sudan'ın bütün düzenini bozduğu ilk yıllarında Osman Dikne hakkında İstanbul'a ulaştırılan bilgiler son derece olumsuzdur. Bu şahsın hem Mısır askerlerine karşı hem de yerli halka aşırı derecede zulmünden bahsedilir. Daha sonra II. Abdülhamid'in Kızıldeniz bölgesinde artan İtalyan sömürgeciliğine karşı Osman Dikne'ye ulaştırılmak üzere bir ferman gönderdiği ve Keselâ'yı düşman işgalinden kurtarmasını istediği bilinmektedir. 1894 yılında Hicaz Valisi Hasan Hilmi Paşa, özel adamlarını Osman Dikne'ye yardım götürmeleri için göndermeye çalışmış ve onunla ilgili bilgileri İstanbul'a aktarmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, Y.PRK.UM., nr. 8/89, 14/31, 30/37, 30/96; BA, Y.PRK.BŞK., nr. 28/47; İsmâ'il b. Abd al-Qâdir, *The Life of the Sudanese Mahdi* (trc. H. Shaked), New Brunswick 1978, s. 4, 138-142, 144-149; İbrâhîm Fevzi Başâ, *es-Sûdân beyne yedey Ğurdân ve Kîtsînir*, Kahire 1319, I, 176-180, 187-189, 194, 196; II, 237-249; W. S. Blunt, *Gordon at Khartoum*, London 1912, s. 200, 203; J. S. T. rimingham, *Islam in the Sudan*, London 1949, s.153-154; Mekki Shibeika, *British Policy in the Sudan (1882-1902)*, London 1952, s. 180, 183-184, 187-188, 206-209; A. B. Theobald, *The Mahdiya: A History of the Anglo-Egyptian Sudan (1881-1899)*, London 1952, s. 64-66, 169, 177, 221; P. M. Holt – M. W. Daly, *A History of the Sudan*, London 1961, s. 81, 93, 96-97, 111-112, 119; Dirâr Sâlih Dirâr, *Târîhu's-Sûdân el-hadîs*, Beyrut 1968, s. 146-152; Naûm Şukayr, *Târîhu's-Sûdân* (nşr. M. İbrâhîm Ebû Selîm), Beyrut 1981, s. 385, 420-434, 559-563, 650-651; C. Fluehr-Lobban v.dğr., *Historical Dictionary of the Sudan*, London 1992, s. 232-233. AHMET KAVAS

OSMAN b. EBÜ ŞEYBE

(bk. İBN EBÜ ŞEYBE, Ebû'l-Hasan).

OSMAN b. EBÜ'L-ÂS

(عثمان بن أبي العاص)

Ebû Abdillâh Osmân b. Ebi'l-Âs
b. Bişr es-Sekafi
(ö. 51/671)

Sahâbî.

Annesi Fâtıma bint Abdullah'ın Resûl-i Ekrem'in doğumunda bulunduğu kaydedilmektedir (İbn Abdülber, IV, 385). 9 (630) yılında Tâif'ten Medine'ye gelen altı kişilik bir heyetin en genç üyesiydi. Hz. Peygamber onları mescidde misafir etti. Heyetin Resûl-i Ekrem ile görüşmesi esnasında Osman develeri ve eşyaları bekliyor-

du. Görüşmeler bittikten sonra Osman müslüman oldu. Tâifliler'in öğle sıcağında istirahatete çekildikleri sırada onun Resûlullah ile görüşüp müslüman olduğu, bazan Resûlullah'a, bazan sahâbîlere sorular sorarak müslümanlığı ve Kur'an'ı öğrenmeye çalıştığı, bu halinin Resûl-i Ekrem'in hoşuna gittiği, dinî bilgileri ve Kur'an'ı öğrenebilmesi için Hz. Peygamber'den kendisine dua etmesini istediği, Resûlullah'ın da, "Hiç kimse senin benden istediğini istemedi" diyerek ona dua ettiği rivayet edilmektedir. Heyet Tâif'e dönerken Resûl-i Ekrem zekâsı ve dine olan ilgisinden dolayı Osman'ı önce imam, ardından vali tayin etti. Cemaate imam olduğunda namazı fazla uzatmamasını söyledi. Tâif çevresindeki bâdiyelerin yönetiminde Mâlik b. Avf en-Nasrî ona yardımcı oldu. Osman, Hz. Peygamber'in vefatına kadar bu görevi yürüttü. Hz. Ebû Bekir'in hilâfetinde Tâif valiliğinde kaldı ve özellikle kendi kabilesi Sakîf'te baş gösteren dinden dönme temayülleri önledi. Aynı maksatla Ezd kabilesinin Şenûe kolu üzerine gönderildi. Hz. Ömer zamanında iki yıl kadar aynı vazifede kaldı. 15 (636) yılında gazâ için izin istediği zaman halife, "Seni valilikten azletmiyorum; kimi istersen onu vekil bırak" diyerek izin verdi ve onu Bahreyn Uman valiliğine tayin etti. Osman, Tâif'te Ya'lâ b. Abdullah'ı vekil bırakarak Bahreyn'e gitti ve kısa zamanda orayı yeniden İslâm'a bağladı. 19 (640) yılında kardeşi Hakem'i Irak sınırındaki Fars'a gönderdi. Daha sonra kendisi deniz yoluyla oraya gitti. Zira Hz. Ömer İran topraklarında yayılma izni vermiş, Osman'a bölgenin önemli şehri İstahr'a gitmesini emretmiş, Basra'da bulunan Ebû Mûsâ el-Eş'arî'yi de ona yardımcı tayin etmişti. İki ordunun ardarda yaptığı seferlerle Şiraz, Berkâvân adası ve Tevvec fethedildi Osman Tevvec'de bir mescid yaptırdı, şehri imar ederek İran seferleri için karargâh haline getirdi. Yazın oradan sefer yaptı ve kış orada geçirdi. Hz. Osman'ın hilâfetinin ilk yılında yine onun ve Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin gayretleriyle İstahr ve Cûr (Gör) yeniden ele geçirildi. Kâzerûn, Nûbendecân, Şiraz, Errecân, Sînz, Cennâ ve Cehremü gibi önemli şehirler fethedildi; halkları ile cizye karşılığında antlaşmalar yapıldı. 26 (646-47) ve 27'de (647-48) Rey, Erdeşir, Sâbûr gibi şehirler ele geçirildi ve Osman bu bölgenin valiliğine tayin edildi, 29 (650) yılında görevinden uzaklaştırıldı.

Hz. Osman, daha sonra onun Mescid-i Nebevî'ye ilâve edilen evini alarak kendisi-

ne Basra'da bir arsa verdi. Osman b. Ebû'l-Âs 29 (650) yılında burada bir ev yaptırdı ve hayatının geri kalan kısmını ilimle meşgul olarak burada geçirdi. III. (IX.) yüzyılın ortalarına kadar bilinen nesli Basra'da yaşamıştır. Şehirde nehir kıyısındaki bir yer Şattiosmânî diye anılır. Osman b. Ebû'l-Âs'ın tekrarlarıyla beraber elli kadar rivayeti hadis kaynaklarında yer almaktadır. Kendisinden Yezîd b. Hakem, Saîd b. Müseyyeb, Mûsâ b. Talha, Nâfi' b. Cübeyr b. Mut'im, Ebû'l-Alâ b. Abdullah, Hasan-ı Basrî, Mutarrîf b. Abdullah b. Şihîr gibi tâbîler hadis rivayet etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Müslim, "Şalât", 186, "Selâm", 67, 68; Ebû Dâvûd, "Cenâ'iz", 50, "Şalât", 12, 39, "İmâret", 26, "Tib", 19; Tirmizî, "Şalât", 41, "Şavm", 54, "Tib", 29; Vâkıdî, *el-Megâzî*, III, 963, 966, 968-970; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 508-509; Belâzürî, *Fütühü'l-buldân* (trc. Zâkir Kadirî Ugan), İstanbul 1956, II, 242-246, 251; Dineverî, *el-Ahbarü'l-tuvâl*, s. 133, 139; Ya'kûbî, *Târîh*, II, 76, 122, 134, 138; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), bk. İndeks; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, III, 91-92; IV, 385; Yâkût, *Mu'cemü'l-buldân* (Cündî), bk. İndeks; Ebû'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, III, 579-581; a.mlf., *el-Kâmil*, I, 459; II, 284, 374, 421, 449, 489, 508, 553; III, 21, 40-41, 77, 94, 100, 471; Zehebî, *A'lâmü'n-nûbelâ*, II, 374-375; İbn Kesir, *el-Bidâye*, V, 31-32, VII, 76, 130, 152, 154; İbn Hacer, *el-İşâbe* (Bicâvî), IV, 451-452; Nûreddin el-Halebî, *İnsânü'l-uyûn*, Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), III, 241-243; Şevkânî, *Derrü's-şahâbe*, Dimaşk 1984, s. 456-457; Sâdik Seccâdî, "İbn Ebi'l-Âs-ı Şekâfî", *DMBİ*, II, 677-678.

ASRİ ÇUBUKCU

OSMAN b. EBÜ'S-SALT

(عثمان بن أبي الصلت)

Hâricî fırkalarından
Acârîde'nin tâli bir grubu olan
Saltiyye'nin kurucusu
(bk. ACÂRİDE).

OSMAN EMİN

(عثمان أمين)

(1908-1978)

Mısırlı fikir adamı.

Cîze vilâyetine bağlı İyât kasabasının Mezgüne köyünde doğdu. İlk ve orta öğrenimini Kahire ve Cîze'deki değişik okullarda tamamladı. Saîdiyye Lisesi'ndeki öğrenciliği sırasında fotoğrafçılık, müzik, tiyatro gibi alanlarda sürdürdüğü etkinlikleri sayesinde ödüller aldı. Vatan sevgisinin ve bağımsızlık duygusunun gelişmesinde, fikrî ve edebî kişiliğinin oluşmasında bu okulun derin etkisi oldu. Daha sonra Kahire Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fel-

sefe Bölümü'ne girdi. Eğitimi konusunda babasıyla arasındaki anlaşmazlık yüzünden önemli maddî sıkıntılar çeken Osman Emîn fakültenin Belçika asıllı dekanının sağladığı destekle öğrenimini sürdürdü. Bu sırada Fransızca'ya duyduğu ilginin yanında üniversitenin öğretim elemanlarıyla münasebetlerini geliştirerek onların birikiminden yararlanmaya çalıştı. René Descartes, Benedict Spinoza, Immanuel Kant, Auguste Comte, Henry Bergson gibi filozofların kitaplarını okudu; hocası Ahmed Lutfi es-Seyyid'in teşvikiyle J. J. Rousseau, Voltairre, Diderot ve d'Alembert'in, ayrıca düşünce hayatının şekillenmesinde etkili olan hocası Mustafa Abdürrâzık'ın yönlendirmesiyle Fârâbî, İbn Sînâ, Gazzâlî, İbn Rüşd ve Fahreddin er-Râzî'nin eserlerini inceledi. Böylece Batı ve İslâm düşüncelerini kaynağından tanıma imkânı buldu. 1930 yılında mezun olduktan sonra Fransa'ya giderek Sorbonne Üniversitesi'nde lisans üstü çalışmasına başlayan Osman Emîn, *Muhammad Abduh: Essai sur ses idées philosophiques et religieuses* başlıklı doktora çalışmasını 1936'da tamamlayıp ülkesine döndü ve öğretim elemanı olarak Kahire Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne intisap etti; Ezher, İskenderiye ve Ayniştms üniversitelerinde de hocalık yaptı. Libya, Sudan, Pakistan gibi İslâm ülkelerinde sözleşmeli veya misafir öğretim üyesi sıfatıyla bulundu. 1974'te Kahire Mecmau'l-lugati'l-Arabiyye üyeliğine seçildi ve bu görevini Mayıs 1978 tarihinde ölümüne kadar sürdürdü.

Osman Emîn'in felsefesi bir tür spiri-tüalizm olarak değerlendirilmektedir. Düşüncesi "varlığın maddî ve cismanî boyutunun gerisindeki ruhî ve mânevî boyutuna yönelme" şeklinde özetlenebilir. Bu görüşlerini büyük ölçüde kendisinin "cûvâniyye" adını verdiği, "inancının esası ve devrim felsefesi" diye açıkladığı teorisinde sistemleştirmeye çalışmıştır. Zekî Necîb Mahmûd'a göre cûvâniyye ismi, varlığın araz olan dış yüzü ile cevher olan iç yüzü arasındaki farklılığa yahut nicelikle nitelik, sınırlı zamanla ebedilik, maddî olanla ruhî olan arasındaki ayrımına işaret eder. Başka bir ifadeyle cûvâniyye, bir insanın beden gözûyle görülüp dışarıdan müşahade edilmesi durumunda gören-görünen ikiliği ve başkalığı ile aynı insanın ruh gözü ile görülüp içeriden tanınması durumunda gören-görünen bütünlüğü arasındaki farkı gösteren bir düşünce tarzıdır (*Min Zâviyetin felsefiyye*, s. 32). Kişilerin

ve nesnelerin dış görünüşlerinin, geçici ve değişken niteliklerinin ötesine geçerek onları hakiki metafizik boyutlarıyla tanıma-mız, yani ilkeleriyle, iç yapılarıyla derinden kavramamız halinde kazanacağımız sezgi gücü sayesinde bir bakıma varlıkla bütünlüşmemiz ve varlığın mahiyetinin bize aydınlanıp kendini göstermesi mümkün olacaktır. Şu halde bu sezi mistik değil rasyonalisttir.

Bu felsefe bir tek düşünce tarzına sapanmaktan kurtulmayı, sözün ve görünüşün ötesindeki anlam ve amaca yönelmeyi, ezberlemenin ve tekrar etmenin yerine kavramayı ve ilgilenilen konuyu sempatiyle içselleştirmeyi gerekli görür; şuurlu bir düşünme üzerine dayalı tutarlı bir sistem için çalışmayı hedefler. İnsanı dış görünüşü ve ârızî özellikleriyle değil özü ve ruhuyla kavramaya, onun derunî hayatını, düşüncelerini, dürtülerini, rüyalarını, ve-himlerini, doğru ve bâtil inançlarını, hükümlerini, istidlâllerini, hayallerini, doğrularını ve yanlışlarını anlamaya yönelir.

Osman Emîn'in felsefesi aynı zamanda ideolojik bir karakter taşır. Zira bu felsefe, Arap milletinin tarihî gelişimine süreklilik kazandırabilmek için kendi düşünce köklerine dönmesini, geçmişine yönelerek buradan aldığı ilhamla kendi geleceğini hazırlamasını sağlamayı amaçlar. Bu aynı zamanda bir devrim felsefesidir; çünkü bu felsefe kendisi için nihaî bir hedef belirleyerek ona doğru ilerlemeye teşvik eder; tarihi diri tutan şeyin ilkelerin gücü, eşyayı değiştirme ve ona yeniden şekil verme iradesi olduğuna inanır. Osman Emîn'in düşüncesi genel olarak dinin ve ahlâkın ruhunu kavramaya, özel olarak da Kur'an'ı ve Hz. Peygamber'in hadislerini doğru anlamaya dayanır. Amacı ise insan zihnini geliştirmek, hürriyet bilincini güçlendirmek ve insanın anlamları ve değerleri kavrama yeteneğini zenginleştirmektir. Ona göre felsefe sadece teorik düşüncelerin ibaret değildir; filozof toplumların yaşadıkları, sosyal problemlerden ve genel siyasetten uzakta durmamalıdır. Felsefe çağın ihtiyaçlarına, toplumun taleplerine cevaplar üretmeli, bizimle bizim dışımızdakiler arasında bir diyalog dili olmalıdır. Allah'ın bir ülkeye vereceği en güzel nimetlerden biri o ülkeye gerçek filozoflar lutfetmesidir.

Değerler felsefesine de büyük önem veren Osman Emîn'e göre bir insanın içinde kendi milletine yararlı olacak bir anlayış ve iş yapma arzusu geliştirmenin yolu onda insanlığa ilgi ve saygı bilincini uyan-

dırmaktır. Bencilikten sıyrılma, başkasına değer verme ve herkesin iyiliği için çalışma gibi erdemlerle donanma insanlığa saygı bilincinin vazgeçilmez şartlarından-dır. İnsanlık idealine dayanmayan bütün millî idealler sönüp gitmeye mahkumdur. Yüce amaçlar, mânevî değerler ve güzel düşünceler ancak derin bir insanlık şuuru sayesinde ruhlara siner.

Eserleri. *Dikârt* (Kahire 1942), *Muham-mad 'Abduh, Essai sur ses idées philosophiques et religieuses* (Kahire 1944), *Şahşiyât ve mezâhib felsefiyye* (Kahire 1945), *Naḥve câmi'âtin efdâl* (Kahire 1952), *Muḥâvelât felsefiyye* (Kahire 1953, 1968), *Râ'idü'l-fikri'l-Mısrî el-İmâm Muḥammed 'Abduh* (Kahire 1955), *Şiller: Nevâbiḡu'l-fikri'l-ğarbî* (Kahire 1958), *Lights on Contemporary Moslem Philosophy* (Kahire 1958), *Le stoicisme et la pensée islamique* (Paris 1959), *Ruvvâdû'l-va'yi'l-insânî fi'ş-şarkı'l-İslâmî* (Kahire 1961), *el-Cûvâniyye: Uşûlû 'âkıdetin ve felsefetü şevretin* (Kahire 1964), *Dürûs li's-şebâb fi sîreti'l-üstâz el-imâm* (Kahire 1964), *Felsefetü'l-lugati'l-'Arabiyye* (Kahire 1965), *Naẓarât fi fikri'l-'Akkâd* (Kahire 1966), *Ruvvâdû'l-miṣâliyye fi'l-felsefetü'l-ğarbiyye* (Kahire 1967), *Fi'l-Luḡa ve'l-fikr* (Kahire 1967), *Lemeḥât mine'l-fikri'l-Fransî* (Kahire 1970), *el-Felsefetü'r-Rivâkıyye* (Kahire 1944, 1971), *A'lâmü'l-fikri'l-İslâmî el-mu'âşır* (Feccâle [Kahire] 1991). Osman Emîn ayrıca Descartes, Kant, Carl Jasper, Martin Heidegger, Emil Boutrout gibi Batılı düşünürlerden çeviriler yapmış, Fârâbî'nin *İḥşâ'u'l-'ulûm'u* ile (Kahire 1350/1931, 1949, 1968) İbn Rüşd'ün *Telḥîşu Mâ Ba'de't-ṭabî'a'sını* (Kahire 1958) tahkik etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Osman Emîn, *el-Cûvâniyye: Uşûlû 'âkıdetin ve felsefetü şevretin*, Kahire 1964, tür.yer.; *Dirâsât fesefiyye mühdât ilâ ruhî 'Osmân Emîn*, Kahire 1979, İbrâhim Medkûr'un girişi, s. 1-6; Zekî Necîb Mahmûd, *Min Zâviyetin felsefiyye*, Kahire 1982, s. 32; M. Mehdi Allâm, *el-Mecma'iyûn fi ḥamsine 'âmen*, Kahire 1406/1986, s. 190-191; Ahmed el-Alâvine, *Zeylû'l-A'lâm*, Cide 1418/1998, s. 137; Âtuf el-İrâkî, *el-'Akl ve't-tenvîr fi'l-fikri'l-'Arabiyyi'l-mu'âşır*, Kahire 1998, s. 357-362; Nizâr Abza – M. Riyâz el-Mâlih, *İtmâmü'l-A'lâm*, Beyrut 1999, s. 181.

SAİD MURÂD

OSMAN FAZLI ATPAZARİ

(bk. ATPAZARİ OSMAN FAZLI).